

Cuprins

Uitarea și hard diskurile timpului (Pilar del Rfo)	9
Caietele din Lanzarote – Jurnalul al VI-lea.....	15
Doă zile din 1999	200

JOSÉ
SARAMAGO

JURNALUL
DIN ANUL NOBELULUI

Traducere din limba portugheză
și note de Simina Popa

POLIROM
2021

24 aprilie

Muzeul de Artă Antică din Lisabona. José Luís Porfírio¹, Dagoberto Markl². Zona Rocha do Conde de Óbidos. Râul.

25 aprilie

Întoarcere la Lanzarote. Întârzieri.

28 aprilie

Filmări pentru *Esta es mi tierra* la noi acasă. A trebuit să citesc în portugheză și în spaniolă un pasaj din *Caiete*, cel în care vorbesc despre ideile care m-au îndrumat în toate împrejurările, bune și rele, în viață... Apoi, la cererea Josefinei Molina, am dat o tură prin grădină, începând prin a mitui câinii cu mâncare, ca să stea lângă mine în timp ce operatorul își făcea treaba. Pepe, întruchiparea desăvârșită a agitației în formă canină, m-a abandonat când a văzut că s-a terminat mâncarea, dar Camões, cel mai echilibrat dintre cei trei (Greta umbla cine știe pe unde), a venit repede când l-am strigat din nou. Găsisem printre verze mingea veche de tenis cu care se joacă de obicei, iar el a executat trucul clasic. A alergat după ea și apoi, ținând-o în gură, a rămas uitându-se la mine. Ar fi fost de ajuns, dar probabil i s-a părut puțin. Când m-am așezat pe o treaptă de pe scara care duce la terasă, s-a instalat lângă mine și a afișat o mutră surzătoare care i-a câștigat un prim-plan... Plimbarea mea a fost cea obișnuită în situațiile de genul ăsta, adică să-mi fac de lucru cu câte ceva: palmierii, măslinii, roșcovii, să-i ating, să-mi trec degetele peste frunzele lor, să le spun o vorbă, ca și cum n-ar putea crește fără asemenea atenții. După-amiază, pe Montaña Blanca, vântul parcă voia să mă ridice de la pământ. Panta aceea abruptă,

1. José Luís Porfírio (n. 1943) este critic de artă.

2. Dagoberto Markl (1940-2010) a fost un istoric de artă portughez.

mult mai abruptă la fața locului decât atunci când o vedem din depărtare, alunecoasă, brăzdată de fâgașe, mi-a apărut din nou ca o ispită. Mi-am zis că n-aș fi în stare să ajung până sus, n-aveam corpul pregătit pentru asemenea efort. E adevărat că nu-l aveam nici acum cinci ani când am urcat muntele, dar diferența între atunci și acum este exact asta, cinci ani... Și, cine știe? Dacă îmi pun la încercare forțele sau simpla voință de a le folosi, cred că nu mi-ar lipsi chiar întru totul dacă le-aș convoca la o nouă ascensiune. Voi îndrăzni vreodată? Ar trebui mai întâi s-o conving pe Pilar să mă lase...

M-am născut și am crescut într-un sat așezat pe două maluri, între râuri. La cel care e mai aproape, un curs de apă modest care poartă numele enigmatic și sonor Almonda, se ajunge, practic, coborând treapta de la ușa caselor de pe mal. Celălalt, cu debit avantajat și istorii mai aventuroase, se cheamă Tejo, și curge aproape întotdeauna placid, uneori violent, la mai puțin de un kilometru distanță. Timp de mulți ani, într-un fel aș spune aproape organic, conceptul de frumusețe peisagistică a fost asociat în spiritul meu imaginii de pânze mișcătoare de apă, de bărci mici și lente împinse de vâsle sau ghiondere printre alge și papură, de maluri răcoroase pe care se aliniau frasinii, plopi și sălcii, de șesuri pe care șuvoaiele de iarnă le inundau și le fertilizau. Și de asemenea imaginii tăcuților și misterioșilor măslini care înconjurau satul pe cealaltă latură, înrămat de vegetația exuberantă pe care cele două râuri o hrăneau și de delicata monotonie de verde, cenușiu și argintiu pe care, ca un ocean unduindu-se, o întruchipa frunzișul măslinilor. Aceasta a fost lumea în care, copil și apoi adolescent, m-am inițiat în cea mai omenească și formatoare dintre toate artele: cea a contemplării. Știam, ca toată lumea, că existau în alte locuri de pe planetă munți și deșerturi, jungle și savane, păduri și tundre, priveam atent și păstram în memorie imaginile pe care cărțile mi le înfățișau ale acelor locuri de neatins pentru mine, dar realitatea supranaturală a lumii mele de atunci, aceea pe care ochii scrutători, mâinile goale și picioarele desculțe n-aveau nevoie să le observe obiectiv, căci o captau încontinuu printr-un infinit lanț de impresii senzoriale, era

cuprinsă, la urma urmei, într-un banal peisaj câmpenesc, unde, ca în oricare alt loc în care s-a născut și a crescut o ființă umană, se forma pur și simplu un spirit.

Se spune de multe ori că peisajul e o stare de spirit, că priveliștea naturii, oricare ar fi ea, nu face decât să ne înapoieze dispoziția spiritului cu care am privit-o, confirmându-ne-o, așadar sentimentele noastre, numai ele, au fost cele care au făcut-o tristă sau veselă, melancolică sau exuberantă, deprimată sau entuziastă. Lumea noastră exterioară ar fi, prin urmare, în orice clipă și împrejurare, un fel de prelungire a lumii noastre interioare și la fel de variabilă atât una, cât și cealaltă. Ar fi o oglindă mereu schimbătoare a emoțiilor noastre, în același mod în care este, și nu va fi niciodată mai mult de-atât, doar ceea ce simțurile noastre au fost capabile să capteze din ea. Corneea multifacțetată a unei muște vede o realitate diferită de a noastră, nasul ud și fremătător al unui câine știe mult mai multe despre subtila vibrație a mirosurilor decât rudimentarul simț olfactiv omenesc, pentru branhiile peștelui, care extrag prin osmoză oxigenul din apă, aerul vital pe care îl respirăm e la fel de mortal cum poate fi pentru noi cel mai nociv dintre gazele toxice. Totul e conform cu ceea ce suntem, totul va fi conform cu ceea ce simțim. Cred sincer că aș fi o persoană diferită de cea care am devenit dacă altele ar fi fost peisajele prin care mi s-a arătat lumea pentru prima dată. În limfa sângelui, nu doar în memorie, transport pe dinăuntru meu râurile și măslinii din copilărie și din adolescență, imaginile unui timp mitic țesut din uluiri și contemplați, pe când, puțin câte puțin, chiar în decursul procesului edificării sale, spiritul se cunoștea și se recunoștea pe sine însuși.

Logic, odată cu trecerea timpului, a ajuns să mi se pară că totul e deja mai mult sau mai puțin încheiat în ce privește elaborarea ființei mele intime, că tot restul pe care aveam să-l trăiesc și să-l interiorizez, fie muncă, descoperiri, fie apăsări ori bucurii, fie lecturi ori întâlniri, n-ar fi putut constitui decât tot atâtea coroborări a ceea ce contribuise înainte la definirea și justificarea persoanei distincte pe care o reprezint. Nu-mi imaginam că emoția estetică cea mai profundă din viața mea, o cutremurare de neuitat, care

într-o zi, acum mulți ani, m-a zguduit din cap până-n picioare, când m-am trezit în fața intrării pe care Michelangelo a proiectat-o pentru Biblioteca Laurenziana din Florența, nu-mi imaginam atunci că acea zguduire a întregii mele ființe se va mai repeta vreodată, cu atât mai puțin în fața unui peisaj natural, oricât de frumos și dramatic ar fi fost, și nici pe departe n-aș fi crezut că ar putea să-mi lase o impresie la fel de cuceritoare precum cea pe care o încercasem, într-o magică clipă de uluire, prin virtutea a ceea ce din acea zi – nu o sculptură, nu o cupolă, ci o simplă intrare – ajunsese să fie pentru mine opera supremă a lui Buonarroti. Și, cu toate astea, așa s-a întâmplat. Când ochii mei, cu mirare și emoție, au văzut pentru prima dată rezervația naturală Timanfaya, când au cercetat și-au mângâiat conturul craterelor de acolo și pacea aproape neliniștitoare din Valle de la Tranquilidad, când mâinile mele au atins asprimea lavei pietrificate, când, privind de la înălțimea Muntelui Rajada, am realizat efortul dement al focurilor din subteranul planetei, de parcă eu însumi le-aș fi aprins ca să zgârii și să sfâșii cu ele chinuita piele a pământului, când am văzut toate astea, când am simțit toate astea, m-am gândit că ar trebui să mulțumesc sortii, întâmplării, destinului, aceluia nu știu ce, nu știu cui, aceluia fel de predestinare care ne conduce pașii, pentru privilegiul de a fi contemplat în viața mea nu o dată, ci de două ori, frumusețea absolută.

29 aprilie

A murit Mariana Vilar¹. Un om care spunea verde-n față, deschis și direct, cu o neputință vitală de a accepta ipocriziile lumii, cu o judecată fără prejudecăți, în afară de cea care ține de demnitate, adică singura care nu trebuie pierdută. Extraordinar de intuitivă, m-a înțeles din primul moment, dar n-a lăsat nespuse nelămuririle atunci când lectura i le provoca. Caracter integru, nu se făcea că nu-și vede dușmanii,

1. Actriță portugheză (1927-1998).

nici greutatea. De aceea nu și-a dezamăgit niciodată prietenii, care întotdeauna au avut-o alături acolo unde aveau nevoie de ea. A fost actriță din pură plăcere, nu din ambiție devoratoare. Cel mai bun rol al ei a fost cel de ființă umană.

Articol pentru *Visão*. Titlu: „Flancul Întârziatilor”¹.

„Am stat mult să cântăresc utilitatea reală a acestui articol. Lemnul a ars în întregime, focul s-a astâmpărat, din cenușa rece a mai rămas pesemne doar obișnuita tristețe, cea care ne lasă mereu sleiți după mari accese de retorică patriotică, pentru care avem o aplecare. Mi-am zis în sinea mea că până acum istorici imparțiali și obiectivi au avut deja scrupulele de a pune lucrurile la locul lor, că ar fi de prisos să vină un literat oarecare, ca mine (unde mai pui că și suspect pentru că trăiește pe teritoriul «inamic»...), să ceară încă puțină inteligență, sensibilitate și bun-simț câtorva persoane (și doar aceluia) pe care, în trecut, al meu și al lor, am ajuns să să le admir și să le respect tocmai ca fiind un exemplu. Să le cer să nu se mai enerveze atât din cauza lui Filip al II-lea², că e deja mort și îngropat, și nici din cauza Portugaliei secolului al XVI-lea, căci nu mai poate să-i facă nimic, nici noi pentru ea. Și că, dacă mai există încă vreo formă de patriotism necesar și urgent, nu e cel de ieri, ci cel de azi, când «eroii mării» nu au bărci să se ducă la

-
1. *Ala dos Demorados*, în portugheză, este o aluzie la *Ala dos Namorados*, Flancul Îndrăgostiților, formațiunea militară portugheză din bătălia de la Aljubarrota (1385), din seria de confruntări dintre Portugalia și Spania pentru a obține succesiunea la tronul portughez. Flancul respectiv a fost numit astfel pentru că era alcătuit în mare parte din soldați tineri. Bătălia de la Aljubarrota este frecvent asociată cu legenda brutăresei din Aljubarrota, la care Saramago face din nou referire mai târziu în articol. Legenda spune că Brites de Almeida, o femeie neobișnuit de puternică și bunăcioasă, a surprins șapte soldați spanioli ascunși în cuptorul brutăriei sale, pe care i-ar fi omorât cu lopata pentru captor, ceea ce a transformat-o într-un personaj-simbol al independenței și curajului portugheze.
 2. Regele Filip al II-lea al Spaniei a devenit în 1580 Filip I al Portugaliei, instaurând dinastia filipină, care avea să țină Portugalia sub dominație spaniolă până în 1640.

pescuit, când «tunurilor» li s-a umezit pulberea și ruginesc în arsenale, când «nobilul popor, națiunea vitează și nemuritoare»¹ n-are nici cea mai vagă idee despre viitorul care i se pregătește... Am stat mult să cântăresc, dar până la urmă l-am scris, după cum se vede.

Războiul pierdut care ne doare cel mai tare este unul care n-a apucat să aibă loc, e cel născut din conștiința critică a lui Eça de Queiroz și din dezamăgita sa înțelegere a felului nostru de a fi: mă refer la episodul minor (minor doar dintr-un punct de vedere «literar») pe care-l reprezintă *Bătălia de la Caia*, cine știe dacă nu cumva ratat în cursul realizării sale chiar din cauza insuportabilei dimensiuni a frustrării colective pe care urmărirea s-o traducă². Nu ne-a ajuns că am câștigat la Aljubarrota, a trebuit să mai și inventăm

-
1. „Eroii mării“, „tunurile“, „nobilul popor, națiunea vitează și nemuritoare“ sunt trimiteri la prima strofă din *A Portuguesa*, imnul național portughez, adoptat în 1910, pe versuri de Henrique Lopes de Mendonça și muzică de Alfredo Keil: *Heróis do mar, nobre povo, / Nação valente, imortal, / Levantai hoje de novo / O esplendor de Portugal! / [...] Contra os canhões, marchar, marchar!* (Eroi ai mării, nobil popor / Națiune vitează, nemuritoare / Înălțați astăzi încă o dată / Splendoarea Portugaliei! / [...] Împotriva tunurilor, să mărșăluim!)
 2. Scriitorul portughez Eça de Queiroz a avut spre sfârșitul anilor 1800 ideea unui roman intitulat *A Batalha do Caia* (*Bătălia de la Caia*), în care imagina în viitorul apropiat o Portugalia invadată de Spania. Întrucât, la vremea respectivă, Eça ocupa funcția de consul în Marea Britanie, colegii săi au considerat că un asemenea roman ar declanșa un incident diplomatic și ar pune Portugalia într-o lumină proastă, ca atare, romanul a rămas neterminat.

Ca eveniment istoric, bătălia de la Caia a avut loc la începutul anilor 1700, în contextul unei lungi serii de confruntări pentru tronul Spaniei între Anglia, Olanda și Portugalia, pe de-o parte, și Franța și Spania, pe de alta.

Caia este un râu aflat în apropiere de Badajoz, la granița dintre Portugalia și Spania, iar podul care făcea legătura între cele două țări reprezenta în trecut punctul de întâlnire pentru schimbul de prințese portugheze și spaniole când se stabilea o căsătorie între monarhiile celor două regate. De asemenea, este o zonă de frontieră disputată între cele două țări, până în ziua de astăzi.